ያዝማሪ ቀልባጣ

በኢትዮጵያ በዘመነ መሳፍንት ማብቂያ ሰሞን የታላቁ ራስ ኃይሉ የልጅ ልጅ የወይዘሮ ድንቅነሽ እና የዳሞቱ ባላባት የደጃች ዘውዴ ልጅ የነበሩት ደጃች ጎሹ ዐፄ ቴዎድሮስን ድል አድርገው ኢትዮጵያን የመ ግዛት ሕልም ነበራቸው፡፡ ለዚህም እንዲረዳቸው መሣርያ ያከማቹ አዝማሪ መድበውም ያዘፍኑ ነበር፡፡

በተለይም ጣፋጭ የተባለው አዝማሪያቸው የእርሳቸውን እና የጦረኞቻቸውን ልቡና የሚቀሰቅስ፣ ደጃች ካሣን (በኋላ ቴዎድሮስን) ደግሞ የሚያንኳስስ ግጥም እየገጠመ ያዜምላቸው ነበር፡፡ አዝማሪ ጣፋጭ በፊት ከደጃች ካሣ ጋር የነበረ በኋላ ግን ምናልባት ደጃች ጎሹ ካሸነፉ ሹመት ሽልማት አገኛለሁ ብሎ ወደ ደጃች ጎሹ የታጠፈ እበላ ባይ አዝማሪ ነው ይባላል፡፡

አዝማሪ ጣፋጭ የነገሩን አመጣጥ፣ የታሪኩን አካሄድ፣ የዘመኑን ሁኔታ ሳይገመግም፤ ዛሬ የሚቀባጥረው ነገ ሊያመጣ የሚችለውን ፍዳም ሳይገመግም፣ እንዴው ደጃች ጎሹ ስላበሉት ብቻ በደጃች ካሣ ላይ መዓቱን ያወርድባቸው ነበር፡፡

የዐፄ ቴዎድሮስ ዜና መዋዕል ጸሐፊ አለቃ ወልደ ማርያም እንደመዘገቡት አዝማሪ ጣፋጭ በኅዳር 19 ቀን 1845 ዓም ጉርአምባ [ጎርጎራ] ላይ በደጃች ካሣ እና በደጃች ጎሹ መካከል ወሳኝ የሆነው ጦርነት ከመካሄዱ በፊት ደጃችማች ካሣ (ዐፄ ቴዎድሮስን) እያንቋሸሸ እንዲህ ብሎም ገጥሞ ነበር፡፡

አያችሁት ብያ የኛን እብድ

አምስት ጋሞች ይዞ ጉር አምባ ሲወርድ፣

ያንጓብባል እንጂ መች ይዋጋል ካሣ

ወርደህ ጥመድበት በሸንብራው ማሳ

ወዶ ወዶ

በሴቶቹ በነ ጉንጭት ለምዶ

ሐሩ፣ ቋዱ፣ ለውዙ፣ ገውዙ አለ ከቋራ

መንገዱ ቢጠፋ እኔ ልምራ፡፡

በጦርነቱ ደጃች ጎሹ በጥይት ተመትተው ወደቁ፡፡ ሠራዊታቸውም ተማረከ፡፡ ያም «ያንጓብባል እንጂ መች ይዋጋል ካሣ» ያለው አዝማሪ ጣፋጭ ተይዞ ደጃች ካሣ ፊት ቀረበ፡፡ ካሣም በነገሩ አዝነው «እንደምን ብለህ ሰደብከኝ?» ብለው ቢጠይቁት፡፡

አወይ ያምላክ ቁጣ አወይ የግዜር ቁጣ

አፍ ወዳጁን ያማል ሥራ ሲያጣ

ሽመል ይገባዋል ያዝማሪ ቀልባጣ»

ብሎ በራሱ ላይ ፈረደ ይባላል፡፡ በዚህም የተነሣ በሽመል ተደበድቦ ሞተ ሲሉ አለቃ ዘነብ ስለ ዐፄ ተዎድሮስ በጻፉት ዜና መዋዕል ይነግሩናል፡፡

ንግግር ሰው ከእንስሳት ከተለየባቸው ጠብዐያቱ አንዱ ነው፡፡ መናገር ለሰው ሀብቱ ብቻ ሳይሆን መብቱም ነው፡፡ ለዚህም ነው ሃሳብን በንግግር መግለጥ የሰው ልጅ ሰብአዊ መብት ነው የሚባለው፡፡

አበው *ካልታረደ አይታይ ስባቱ፣ ካልተናገረ አይታይ ብልሃቱ* ይላሉ፡፡ ከብት ካልታረደ መስባቱ እንደማይታወቀው ሁሉ ሰውም ሃሳቡን ካልገለጠ በቀር ብልሃቱን ማወቅ አይቻልም ሲሉ፡፡ ሴትዮዋ «አፍ ያለው ያግባሽ ከብት ያለው» ተባለች አሉ፡፡ «አፍ ያለው ያግባኝ» አለች፡፡ «ከብት ከሌለው በምን አርሶ ያበላሻል?» ቢሏት፡፡ «አፍ ያለው ከብቱን ተሟግቶ ያመጣዋል» አለች ይባላል፡፡ የንግግርን ኀይል፣ ሃሳብን በሚገባ የመግለጥን ዐቅም ለማሳየት የተነገረ ነው፡፡

በተቃራኒው ደግሞ እንደ አዝማሪ ጣፋጭ ላሉት «በአፍ ይጠፉ በለፈለፉ» ተብሎ ተተርቶላቸዋል፡፡

የሰው ቃል አካላዊ አይደለም፤ ዝርው ነው፡፡ ከወጣ በኋላ መመለሻ የለውም፡፡ *ካፍ የወጣ አፋፍ እንዲሉ*፡፡ ሰው ከተናገረ በኋላ እንዲህ ለማለት ነው፣ እንዲህ ስል እንዲህ ነው እያለ የሚሰጠው ማብራርያ እና መልስ የመጀመርያው ንግግሩን ያህል አያረካምም፤ አይታመንምም፡፡ *አንድ ያስመለጠውን ሺ አይመልሰውም* ይባላል፡፡

በባህላችን ሰው የተመታውን እንጂ የተሰደበውን አይረሳም፡፡ ሽመል አጥንት ንግግር ልብ ይሰብራሉና፡፡ የሽመሉ ስብራት በአጥሚት እና በቅቅል ይድናል፡፡ የንግግር ስብራት ግን በልቡና ውስጥ ተሰንቅሮ ሲያመረቅዝ የሚኖር ነው፡፡ ከንግግር ስብራት መፈወስ የሚችሉ የታደሉ ብቻ ናቸው፡፡ ለዚህ ነው *ከመታኝ የተናገረኝ አመመኝ* የሚባለው፡፡

ንግግር የሃሳብ መግለጫ እንጂ የችሎታ ማስመስከርያ አይደለም፡፡ ምላስን አእምሮ ሲቆጣጠራት እንጂ አእምሮን ምላስ ስትቆጣጠረው ማንም ጤና አይኖረውም፡፡ ምንም እንኳን ካለመናገር ደጃዝማችነት

ቢቀርም፣ መናገር ያለብን ግን ደጃዝማችነቱ እንደሚመጣ ርግጠኞች ሆነን ወይንም ደጃዝማችነቱን ሊያመጣ በሚችል መንገድ መሆን ይኖርበታል።

እብድ እና ዘመናይ የልቡን ይናገራል ይላሉ የሀገራችን ሰዎች። ያመጣላቸውን መናገር የዘመናዊነት መገለጫ የሚመስላቸው አሉ። የሚታወቅ ሁሉ አይነገርም። ወደ አፍ የመጣ ሁሉ ወደ ውጭ አይወጣም። ፈረንጆችን ሳያውቁ ፈረንጆችኮ ግልጽ ናቸው እያሉ የሚታለሉ የዋሐን አሉ። ግልጽነት ማለት ለማስቀየም መናገር ማለት አይደለም። ነገሮችን ሰው በቀላሉ ሊረዳቸው እና ከጀርባቸው ሌላ ዓላማ በሌላቸው መንገድ ማቅረብ ማለት እንጂ። «እኔ ታውቁኛላችሁ ግልጽ ሰው ነኝ» እያሉ ሰውን ልክ ልኩን የሚያቀምሱ ሰዎች ለስድብ የክርስትና ስም እየሰጡት መሆኑን ልንነግራቸው ይገባል።

አንዳንድ ጊዜ እንደ አዝማሪ ጣፋጭ ጊዜውን መስሎ ለመኖር ወይንም ደግሞ ሰዎችን በከንቱ ውዳሴ ለማስደሰት ብለን እንደዋዛ የምንናገረው ነገር በኋላ የአዝማሪ ጣፋጭን ያህል ከባድ ዋጋ ሊያስከፍል ይችላል። የጉልበት እንጂ የአፍ ወለምታ በቅቤ አይታሽምና።

ዘጠኝ ጊዜ ለካ አንድ ጊዜ ቁረጥ ይባላል። ምንጊዜም ንግግርን ማሰብ ሊቀድመው እንደሚገባ ለማመልከት። ሰው ከመናገሩ በፊት በልቡናው ማውጣት ማውረድ አለበት። ከንግግር በፊት ሂሳብ መሥራት፣ ትርፍ እና ኪሳራውንም ማመዛዘን ይገባልና። አንዳንድ ሰዎች እንዳመጣላቸው መናገርን የልበ ንጹሕነት ማሳያ አድርገው ያቀርቡታል። ሰዎችም ይህንን ተቀብለውላቸው «እገሌኮ እንዳመጣለት ይናገራል እንጂ ልቡ ንጹሕ ነው፣ በውስጡ ምንም አይዝም» ይላሉ።

እንዲህ ዓይነቱ ሞኝነት ከምናየው ይልቅ ለማናየው ነገር ይበልጥ ዋጋ ከመስጠታችን የመጣ ብቻ ነው። ንግግሩን እየሰማነው፣ ንግግሩ እያስቀየመ፣ እየዘረጠጠ እና እያዋረደ የማናየው እና የማናውቀው ልቡ ንጹሕ ነው ማለት እንዴት ይቻላል? ሊቃውንቱ አፍ የሚናገረው ከልብ የተረፈውን ነው ይላሉ። ሰውዬው በልቡ ሞልቶ በአፉ ሲተርፍበት እያየን ልቡ ንጹሕ ነው ማለት፤ ክብሪት በውስጧ የሌለውን እሳት ስትጫር አወጣችው እንደ ማለት ያለ ነው።

እንዲህ ባለ ጊዜ በልቡ ነገር ከሚቋጥር ሰው ይልቅ ሁሉንም ዝርግፍ አድርጎ የሚያወጣ ሰው ይሻላል ብለው የሚከራከሩ አሉ። አድራጊዎችም «እኔኮ ተናግሬ ይወጣልኛል እንጂ በልቤ ምንም ቂም አልይዝም» ብለው ይመጻደቃሉ። የማይመረጡ ነገሮችን ለምርጫ አቅርበናቸው ነው እንጂ ሁለቱም የሚመረጡ አልነበሩም። በጩቤ ከመወጋትና በቢላዋ ከመወጋት ምረጥ ዓይነት ነገር ነው ጨዋታው። የሰውን ሞራል እስኪነኩ፣ ልቡን እስኪያስቀይሙ፣ ስሙን እስኪያጠፉ፣ ክብሩን እስኪገሡ፣ ኅሊናው ሊቀበለው እስኪያቅተው፣ ድረስ መናገርም ሆነ፤ ነገሮችን ሁሉ በልብ አስቀምጦ ማቄም ሁለቱም የማይመረጡ ናቸው።

አንዳንዶቹን የመጠጥ ሞቅታ እንደሚያናግራቸው ሁሉ ሌሎችን ደግሞ የዘመን ሞቅታ ያናግራቸዋል፡፡ *ለሚያልፍ ጊዜ የማያልፍ ቃል አትናገር* ይላል ብሩክ የተባለ የታክሲ ውስጥ ጥቅስ ጸሐፊ፡፡ ዘመን የማያልፍ እየመሰላቸው ስለ ሀገር፣ ስለ ሕዝብ፣ ስለ እምነት ተቋማት፣ ስለ ፈጣሪ፣ ስለ ብሔረሰቦች፣ ስለ ተቃዋሚዎቻቸው፣ ስለ ባለ ሥልጣናት፣ አያሌ አሰቃቂ ነገር የተናገሩ ሰዎች ነበሩ፤ አሉም፡፡

በየስብሰባው፣ በየቃለ መጠይቁ፣ በየሰልፉ፣ በየበዓሉ፣ በየግብዣው የንግግር ብዛት፣ የመፈክር ጋጋታ፣ የውዳሴ መዓት፣ የሥልጣን ክምር፣ የገንዘብ አልኮል ያሰከራቸውና ያለሰቡበትን፣ አንዳንድ ጊዜም የማያምኑበትን፣ ባስ ሲልም የሚቃወሙትን ነገር ጭምር የሚናገሩ ሰዎች አሉ፡፡ የእነዚህ ሰዎች መጨረሻ በማይበርድ የፀፀት እሳት መቃጠል ነው፡፡

ፈረንጆች ***think twice before once*** ያሉት ብሂል እንደ እኛው አባባል ሁሉ ንግግርን ሞቅታ እና ስሜት ሳይሆን ማሰብ ሊቀድመው እንደሚገባ የሚያስረግጥ ነው፡፡ አንዳንዶች ግን ይህንን አልሰሙም መሰል ምላሳቸው ሳይሆን ጭንቅላታቸው ውስጥ ያለው፣ ጭንቅላታቸው ነው ምላሳቸው ውስጥ ያለው፡፡ አስበው ሳይሆን የሚናገሩት ተናግረው ነው የሚያስቡት፡፡

ሰው ጆሮው ሁለት ምላሱ ግን አንድ የሆነው ብዙ እንዲያዳምጥ ነገር ግን ጥቂት እንዲናገር ነው ይላሉ ትውፊታውያን ሊቃውንት፡፡ ጥቂት መናገር ማለት ዝምታን መምረጥ ማለት አይደለም፡፡ አስፈላጊውን ነገር፣ በአስፈላጊው ጊዜ እና ቦታ፣ ለአስፈላጊ ዓላማ፣ በአስፈላጊ መንገድ መግለጥ ማለት ነው፡፡

«እገሌ ቡና ይጠራ» ሲባሉ «አይ እርሱ ወጥ ይረግጣል» የሚሉ አክሰት ነበሩኝ፡፡ በርሳቸው ቋንቋ ወጥ መርገጥ ማለት ድንበር አልፎ መናገር ማለት ነው፡፡ ለአክስቴ ንግግር ድንበር ድንበር አለው፡፡ ልጅ የሚናገረው፣ ዐዋቂ የሚናገረው፣ የተማረ የሚናገረው፣ ሴት እና ወንድ የሚናገሩት፣ ሽማግሌ እና ባልቴት የሚናገሩት፣ የሃይማኖት አባት የሚናገረው፣ ባለ ሥልጣን የሚናገረው ድንበር ድንበር አለው፡፡

ላንዱ ተፈቅዶ ለሌላው የተከለከለ ይኖራል፡፡ አንዱ ቢናገረው የሚያስቀው ነገር ሌላውን ሊያስገምተው ይችላል፡፡ አንዱን ያስከበረው ንግግር ሌላውን ያዋርደዋል፤ አንዱን ያስመሰገነውም ሌላውን ያስነቅፈዋል፡፡ ይህንን ነው አክስቴ ወጥ መርገጥ የሚሉት፡፡

አንዳንዴ በመገናኛ ብዙኃን ታላላቅ ተብለው የሚቀርቡ ሰዎች ባህሉን፣ ወጉን፣ ትውፊቱን ረስተው በንግግራቸው ድንበር ሲሻገሩ ሳይ አክስቴ ስንት ጊዜ ወጥ ረገጥክ ሊሉ እንደሚችሉ አስባለሁ፡፡ አንዳንዶቹ የዕለቱን እንጂ የዓመቱን አያስቡትም፡፡ ሌሎቹም ርእዮተ ዓላማቸውን እንጂ ሕዝቡን አያስታውሱትም፡፡

ብዙ መናገር የሊቅነት መገለጫ የሚመስላቸው ወገኖችም አሉ፡፡ ወጥ የሚያስረግጥ ስሕተት ከሚፈጠርባቸው አጋጣሚዎች አንዱ አብዝቶ መናገር ነው፡፡ *ነገር ሲበዛ ጥፋት፣ አጀብ ሲበዛ ሥጋት አይቀርም ይባል የለ፡፡* የሰው አእምሮ ሊቆጣጠረው የሚችለው የንግግር መጠን የተወሰነ ነው፡፡ ከልኩ

ሲያልፍ አእምሮ ምላስን መቆጣጠር ያቆማል፡፡ ያን ጊዜ ቃላት ሳይበጠር እንደሚወጣ እህል በግዴለሽነት ያፈተልካሉ፡፡

ነገር ቢበዛ በአህያ አይጫንም እያልን ለብዙ ዘመናት ብንተርክም ወሬዎቻችንን እና ንግግሮቻችንን ማሳጠር ግን አልቻልንም፡፡ ለረዥም ሰዓት መናገር፣ ለረዥም ሰዓት መምከር፣ ለረዥም ሰዓት ማስተማር፣ ለረዥም ሰዓት መልስ መስጠት፣ አሁንም ገንዘቦቻችን ናቸው፡፡ ነገር ከበዛ በምዕራብ ተጀምሮ በሰሜን ነው የሚያልቀው፤ መነሻው ስለ ሕይወት መጨረሻው ስለሞት ነው የሚሆነው፡፡ በፍቅር ተጀምሮ በጠብ፣ በደስታ ተወጥኖ በልቅሶ ነው የሚጠናቀቀው፡፡

አዝማሪ ጣፋጭ መሰንቆውን እርሱ መቃኘት ሲገባው እርሱን መሰንቆው ቃኘው፡፡ መሰንቆውን በአእምሮው መንገድ መውሰድ ሲገባው አእምሮውን በመሰንቆው መንገድ ወሰደው፡፡ መሰንቆውን መቃኘት ያለብን እኛ ነን፡፡ ሞቅታው፣ ዘመኑ፣ ፌሽታው፣ ሥልጣኑ፣ ቦታው፣ ግርግሩ፣ ውዳሴው፣ ሆይ ሆይታው፣ ሞራሉ፣ ጭብጨባው፣ ነው መሰንቆው፡፡ አንዳንዴም ብሶቱ፣ ንዴቱ፣ ቂጭቱ፣ ኀዘኑ፣ ተስፋ መቁረጡ፣ ነው መሰንቆው፡፡ እነዚህ ነገሮች እንደ አዝማሪ ጣፋጭ እየሳቡን ከቆይታ በኋላ የሚያስፀፅተንን፣ ምላሴን በቆረጠው፣ አንደበቴን በዘጋው፣ ዲዳ በሆንኩ፣ እንደ አባ አጋቶን ድንጋይ በጎረስኩ የሚያሰኘንን ንግግር መናገር የለብንም፡፡

«አለ እገሌ፣ አለች እገሊት» እያለ ቃልን ከትውልድ ወደ ትውልድ በሚዘክር ማኅበረሰብ ውስጥ ንግግር ከባድ ዋጋ አላት፡፡ *የተናገሩት ከሚጠፋ የወለዱት ይጥፋ* የሚል ብሂል ባለው ቃላዊ ማኅበረሰብ ውስጥ ንግግር ትውልዳዊ ቦታ ሊያስገኝም ሊያሳጣም ይችላል፡፡ መታፈር በከንፈር እያለ በሚተርክ ሕዝብ መካከል ከንግግሩ አነጋገሩ ታላቅ ዋጋ እንዳለው ሊዘነጋ አይገባም፡፡

ከዴንቨር ወደ ዋሽንግተን ዲሲ፣ ዩ. ኤስ. ኤይር ዌይስ አውሮፕላን ውስጥ